

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ІМ.КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО

Кафедра: конституційного права, історії та теорії держави і права

Затверджую:

Директор навчального підрозділу

(підпис)

А. М. Кислий

(П.І.Б.)

“ _____ ” _____ 2019 р.

Схвалено на засіданні кафедри конституційного права, історії та теорії держави і права

(назва кафедри)

Протокол № 1 від 29.08. 2019 р.

Завідувач кафедри

(підпис)

А. М. Подоляка

(П. І. Б.)

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ « ТЕОРІЯ НОРМОТВОРЧОСТІ »

Статус дисципліни: **вибіркова дисципліна професійної підготовки**

Освітньо-професійна програма: **Право**

Для напрямку: **08 Право**

Спеціальність: **081 Право**

Спеціалізація: **Міжнародне комерційне право, Господарське та трудове право, Фінансове та банківське право**

Форма навчання: **заочна**; Курс: **магістратура**; Семестр: **3**

Обсяг в кредитах ЄКТС/ Всього годин **3/90** за навчальним планом від 24.01.2018 р.

- лекції (Л) **4**
- семінарські заняття (СЗ) **2**
- практичні заняття (ПЗ)
- індивідуально-консультативна робота (ІКР)
- самостійна робота студентів (СРС) **84**

Робоча програма навчальної дисципліни складена на основі навчальної програми дисципліни «Теорія нормотворчості» к.ф.н., професора кафедри Ф.М. Медвідя (перезатверджена на засіданні кафедри конституційного права, історії та теорії держави і права протокол № 1 від 29 серпня 2019 року).

Розробник (-и) робочої програми навчальної дисципліни: **Ф.М. Медвідь**

Київ МАУП 2019 р.

II. Мета вивчення навчальної дисципліни

Метою вивчення дисципліни є: вивчення та оволодіння системою певних вимог, що реалізуються в процесі створення нормативно-правових актів у аспекті європейських стандартів.

Статус дисципліни: вибіркова дисциплін професійної підготовки.

Місце навчальної дисципліни в структурно-логічній схемі освітньо-професійної програми підготовки фахівців за відповідним ступенем вищої освіти. Дисципліна «Теорія нормотворчості» належить до вибіркової дисципліни професійної підготовки за ступенем вищої освіти «Бакалавр», для напрямку: 08 «Право»; спеціальності: 081«Право»; спеціалізації: Міжнародне комерційне право, Господарське та трудове право, Фінансове та банківське право.

Компетентності та програмні результати навчання з дисципліни «Теорія нормотворчості»:

- прищеплення у студентів навичок самостійного опрацювання навчальної та наукової літератури в процесі підготовки до питань, що виносяться на семінарське заняття, а також в процесі самостійного написання рефератів;
- заохочення студентів до активної роботи по обговоренню питань з методики викладання;
- прищеплення їм навичок творчо мислити, самостійно формулювати, викладати та аргументувати свої думки;
- здатність до абстрактного, логічного та критичного мислення, аналізу і синтезу;
- здатність застосовувати знання в професійній діяльності у стандартних та окремих нестандартних ситуаціях;
- визначати вагомість та переконливість аргументів в оцінці заздалегідь невідомих умов та обставин;
- давати короткий висновок щодо окремих проблем з достатньою обґрунтованістю;
- оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему;
- застосовувати набуті знання у різних правових ситуаціях, виокремлювати значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки.

Основними завданнями вивчення дисципліни є формування у майбутніх фахівців необхідних правових знань з питань техніки нормотворчості та умінь юридично грамотно висловлювати свої думки.

Предметом навчальної дисципліни «Теорія нормотворчості» виступає комплекс теоретичних і прикладних питань вироблення юридичних норм у формі правових положень нормативно-правових актів.

Міждисциплінарні зв'язки: «Філософія права», «Історія вчень про державу і право», «Сучасна концепція правової та соціальної держави» та рядом інших.

III. Очікувані результати навчання

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- предмет нормативного регулювання різних видів НПА;
- призначення і предмет регулювання відомчих НПА МВС;
- матеріальні та техніко-юридичні вимоги законодавчого процесу;
- межі та принципи втручання у права і свободи особи;
- позитивні і негативні обов'язки держави у сфері нормотворчості;
- зміст та особливості застосування матеріальних норм Конвенції про захист прав людини і основних свобод у нормотворчості;
- зміст та особливості застосування системи прецедентів Європейського суду з прав людини у нормотворчості;
- зміст загальних принципів Конвенції та їх застосування Європейським судом з прав людини щодо правотворчості;
- принципи тлумачення норм Конвенції Європейським судом з прав людини;
- особливості захисту прав і свобод на Україні;
- особливості юридичної техніки у відомчій нормотворчості;
- понятійні і техніко-юридичні проблеми захисту прав і свобод у НПА;
- технічні засоби, правила та прийоми юридичної техніки у нормотворчості;
- особливості нормотворчої діяльності в МВС;
- стадії нормотворчого процесу та організація роботи над відомчими НПА в МВС;
- організація роботи над проектом нормативно-правового акта;

- процесуальні вимоги державної реєстрації;
- особливості зміни, доповнення та скасування НПА;
- порядок офіційного оприлюднення та розсилка відомчих НПА;
- чинність та дія відомчих НПА у часі, просторі і по колу осіб;
- проблеми систематизації та техніка відомчих НПА.

Уміти:

- застосовувати норми Конвенції та практику Європейського суду як джерел права України;
- застосовувати європейські стандарти забезпечення прав і свобод у відомчій нормотворчості;
- оволодіти навичками створення та внесення змін до НПА;
- оволодіти знаннями для забезпечення юридичної експертизи НПА.

Володіти:

- основною термінологією дисципліни;
- навичками роботи з першоджерелами;
- навичками юридичної техніки створення НПА у контексті європейських стандартів;
- особливостями створення НПА в ОВС.
- навичками тлумачення Конвенції та практики Європейського суду з прав людини;
- навичками застосування принципів втручання у здійснення прав і свобод;
- навичками застосування прецедентів Європейського суду з прав людини у відомчій нормотворчості.

IV. Критерії оцінювання результатів навчання

Під час вивчення дисципліни застосовується поточний, модульний та підсумковий контроль.

Поточний контроль проводиться для оцінювання рівня навчальних досягнень під час семінарських, практичних занять та якості виконання індивідуальної і самостійної роботи та передбачає перевірку рівня засвоєння знань, умінь і навичок студентом з кожного окремого модуля навчальної дисципліни.

Поточний контроль – проведення семінарських занять, відпрацювання академічних заборгованостей.

Поточний контроль під час проведення семінарських занять передбачає перевірку рівня засвоєння знань, умінь і навичок студентом з кожного окремого навчального (змістового) модуля навчальної дисципліни та їх корекцію. Прозорість оцінювання рівня знань студентів забезпечується чіткими критеріями.

Модульний контроль – визначає якість виконаної студентом навчальної роботи з певного навчального (змістового) модуля та оцінюється за сукупними підсумками поточної успішності, включаючи виконану індивідуальну, самостійну та модульну контрольну роботу.

Підсумковий контроль – виставляється як сума балів з усіх модулів навчальної дисципліни та обраховується, як правило, як середнє арифметичне складових модулів.

По закінченню вивчення навчальної дисципліни студент складає семестровий залік.

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЕСТ8	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 - 100	A	відмінно	Зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73		задовільно	
60-63	E		
35-59	PX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	P	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

V. Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування студентами результатів вивчення дисципліни «Теорія нормотворчості» є:

- усний виступ;
- виконання письмового завдання;
- тестування;
- есе, дайджест;
- реферат;
- складання словника основних термінів, що визначені програмою курсу;
- ведення опорного конспекту лекцій;
- письмова контрольна робота;
- інші види навчально-наукової роботи (участь у гуртках, наукових конференціях тощо);
- підсумкова модульна робота.

VI. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№	Курс II Семестр 1,2 Обсяг в кредитах ЄКТС/Всього годин 3/90 Назва теми	Кількість годин, з них:						Примітка
		Лекції (Л)	Семінар. зан. (СЗ)	Пр., лаб. зан. (ПЗ, ЛЗ)	Інд-конс. роб. (ІКР)	Сам. роб. студ. (СРС)	Форма Контролю	
Змістовий модуль 1. Нормотворчість вищих органів державної влади								
1.	Правотворчість як різновид юридичної діяльності.	2	1			4	У, ПК, Т, СР, Р	
2.	Законодавчий процес в Україні: поняття, стадії та підготовка законопроекту.					8	У, ПК, Т, СР, Р	
3.	Реєстрація законопроектів, попередній розгляд у комітетах Верховної Ради та експертиза.					8	У, ПК, Т, СР, Р	
4.	Розгляд законопроектів Верховною Радою за процедурою читань, засвідчувальна та інформаційна стадії законодавчого процесу.					8	У, ПК, Т, СР, Р	
5.	Нормотворчість Президента України.					8	У, ПК, Т, СР, Р	
6.	Нормотворчість Кабінету Міністрів України.					8	У, ПК, Т, СР, Р	
Змістовний модуль 2. Відомча нормотворчість та юридична техніка								
7.	Відомча нормотворчість: поняття та призначення	2	1			8	У, ПК, Т, СР, Р	
8.	Особливості створення, державна реєстрація та систематизація відомчих НПА					8	У, ПК, Т, СР, Р	
9.	Технічні засоби та правила юридичної техніки нормотворчості					8	У, ПК, Т, СР, Р	
10.	Технічні прийоми, логіка, стиль та мова НПА					8	У, ПК, Т, СР, Р	
11.	Європейські стандарти у нормотворчості					8	У, ПК, Т, СР, Р	
		4	2			84		
	ВСЬОГО	90 год.						
	Форма контролю	залік						

Форми контролю:

- Усне опитування – У
- Тестування – Т
- Перевірка конспектів – ПК
- Перевірка завдань для самостійної роботи – СР
- Контрольні роботи – КР
- Реферати - Р

6.1. Плани лекцій

Змістовий модуль 1. Нормотворчість вищих органів державної влади

Тема 1. Правотворчість як різновид юридичної діяльності

1. Загальна характеристика нормотворчої діяльності
2. Поняття, предмет та види законотворчості
3. Поняття та класифікація принципів правотворчості
4. Проблеми співвідношення юридичної, правотворчої і законодавчої

техніки

Література [1, 2, 3, 67, 68, 72, 73, 70, 77, 78]

Тема 2. Законодавчий процес в Україні: поняття, стадії та підготовка законопроекту

1. Законодавчий процес та його стадії.
2. Передпроектна стадія.
3. Законодавча ініціатива.
4. Проектна стадія.
5. Стадія ухвалення законопроекту.
6. Засвідчувальна стадія.
7. Інформаційна стадія.
8. Концепція законопроекту.
9. Вимоги до оформлення законопроектів.
10. Структура та вимоги до структури законопроекту.
11. Особливості законопроектів про внесення змін до законів та техніки

внесення змін до законів (законодавчих актів).

Література [1, 2, 3, 13, 18, 23, 27, 29, 30, 31, 32, 38, 40, 60-63]

Тема 3. Реєстрація законопроектів, попередній розгляд у комітетах Верховної Ради та експертиза

- 1.Оформлення законопроектів, проектів інших актів та супровідні документи до законопроекту, проекту іншого акта.
- 2.Реєстрація законопроектів, проектів інших актів.
- 3.Попередній розгляд законопроектів у комітетах Верховної Ради України.
- 4.Повернення законопроекту, проекту іншого акта суб'єкту права законодавчої ініціативи.
- 5.Включення законопроектів до порядку денного сесії Верховної Ради України.
- 6.Надання законопроектів народним депутатам.
- 7.Альтернативні законопроекти. Особливості розгляду законопроектів, визначених як невідкладні. Відкликання законопроектів.
- 8.Експертиза законопроектів. Види експертизи. Правова експертиза. Наукова експертиза. Фінансово-економічна. Громадська експертиза. Експертиза гендерної рівності. Корупційна експертиза. Експертиза законопроектів на предмет відповідність Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та *acquis communautaire*.
- 9.Громадське обговорення законопроекту.

Література [1, 2, 3, 13, 18, 23, 27, 29, 30, 31, 32, 38, 40, 60-63]

Тема 4. Розгляд законопроектів Верховною Радою України за процедурою читань, засвідчувальна та інформаційна стадії законодавчого процесу

- 1.Перше читання та порядок розгляду законопроектів у першому читанні.
Висновки комітетів. Розгляд законопроектів головним комітетом. Строки подання пропозицій до законопроектів. Особливості розгляду альтернативних законопроектів. Строки надання народним депутатам висновків до законопроектів, підготовлених до першого читання.

2. Особливості процедури повторного першого читання законопроекту.
3. Обговорення проекту за скороченою процедурою. Рішення про прийняття законопроекту у першому читанні.
4. Друге читання. Пропозиції та поправки для підготовки законопроекту до другого читання. Порівняльна таблиця. Розгляд законопроекту у другому читанні. Рішення про прийняття законопроекту у другому читанні.
5. Розгляд законопроекту у третьому читанні.
6. Відхилення законопроекту.
7. Повернення законопроекту на доопрацювання (в тому числі і з винесенням на народне обговорення) з наступним їх поданням на повторне третє читання;
8. Відкладення голосування щодо законопроекту в цілому до прийняття інших рішень, наприклад, у зв'язку із схваленням відкладеного питання.
9. Схвалення тексту законопроекту в цілому і винесення його на всеукраїнський референдум.
10. Прийняття закону в цілому.
11. Направлення законопроекту на підпис Президенту України, опублікування та порядок набрання чинності законів та інших актів Верховної Ради.

Література [1, 2, 3, 13, 18, 23, 27, 29, 30, 31, 32, 38, 40, 60-63]

Тема 5. Нормотворчість Президента України

1. Акти Президента України. Укази. Розпорядження. Поняття та призначення актів.
2. Право законодавчої ініціативи. Порядок роботи з законопроектами та законодавчими пропозиціями. Проекти нормативних актів.
3. Порядок внесення проектів. Суб'єкти внесення проектів. Супровідний лист. Пояснювальна записка. Обґрунтування актів. Прогноз наслідків. Довідковий та аналітичний матеріал.

4. Експертний висновок щодо відповідності проекту *acquis communautaire*.

Погодження та візування актів.

5. Реєстрація та опрацювання актів. Порядок відкликання актів.

6. Обговорення громадськістю актів.

7. Відхилення актів Президентом.

8. Зауваження та доопрацювання актів.

Література [1, 2, 3, 13, 25, 26, 28, 41, 42, 43, 48]

Тема 6. Нормотворчість Кабінету Міністрів України

1. Акти Кабінету Міністрів. Постанови. Розпорядження.

2. Внесення проектів актів Кабінету Міністрів. Опрацювання проектів актів Кабінету Міністрів у Секретаріаті Кабінету Міністрів. Розгляд проектів актів Кабінету Міністрів.

3. Концептуальні засади реалізації державної політики. Законопроектна діяльність. Підготовка проектів законів. Підготовка проектів актів Президента України. Виконання актів законодавства. Організація виконання. Строки виконання та контроль.

4. Здійснення повноважень Кабінету Міністрів у відносинах з органами виконавчої влади.

5. Здійснення повноважень Кабінету Міністрів у відносинах з Президентом України. Засади співпраці. Організація виконання Експертизи закону України, що надійшов на підпис Президентові України. Скріплення підписами актів Президента України.

6. Здійснення повноважень Кабінету Міністрів у відносинах з Верховною Радою та її органами. Загальні положення. Супроводження законопроектів. Подання документів, необхідних для реалізації закону. Експертиза законопроектів. Відкликання законопроекту.

7. Розгляд депутатських звернень і запитів, звернень та рекомендацій комітетів Верховної Ради.

8. Підготовка до проведення "години запитань до Уряду".

9. Підготовка до парламентських слухань.

Література [1, 2, 3, 41, 52, 83, 123]

Змістовий модуль 2. Відомча нормотворчість та юридична техніка

Тема 7. Відомча нормотворчість: поняття, призначення, види

1. Поняття і призначення відомчої нормотворчості. Загальна характеристика поняття та видів нормативно-правових актів відомчої нормотворчості.

2. Види відомчих НПА. Наказ. Постанова. Розпорядження. Рішення. Положення. Розпорядчий документ. Інструкція. Правила. Лист. Настанова.

3. Предмет регулювання відомчих НПА.

4. Призначення і предмет регулювання відомчих НПА. Ознаки та вимоги до відомчого нормативно-правового акта.

5. Підзаконність відомчої нормотворчості.

6. Програмування та планування розвитку відомчої нормотворчості.

7. Ефективність норм права у відомчій нормотворчості.

8. Призначення та місце відомчих НПА у системі НПА України.

9. Сучасні проблеми програмування та планування розвитку відомчої нормотворчості.

Література [11, 16, 17, 18, 19, 21, 2, 31, 33, 36, 37, 45, 46]

Тема 8. Особливості організації, стадії відомчої нормотворчості.

Державна реєстрація та систематизація відомчих НПА

1. Стадії нормотворчого процесу та організація роботи над відомчими НПА. Прогнозування і планування нормотворчої діяльності. Комплексне планування. Здійснення підготовчих робіт.

2. Сучасні проблеми прогнозування та планування нормотворчої діяльності.

3. Організація роботи над проектом нормативно-правового акта.

4. Поняття державної реєстрації відомчих НПА.
5. Порядок офіційного оприлюднення та розсилка відомчих НПА.
6. Техніка систематизації нормативно-правових актів.
7. Консолідація як виду систематизації законодавства.
8. Кодифікація як вид систематизації законодавства: проблеми та перспективи розвитку (техніко-юридичні аспекти).

Література [11, 16, 17, 18, 19, 21, 2, 31, 33, 36, 37, 45, 46]

Тема 9. Технічні засоби та правила юридичної техніки нормотворчості.

1. Поняття юридичної техніки та особливості юридичної техніки у відомчій нормотворчості.
2. Повнота, точність, цілісність, логічна завершеність і визначеність мовного викладу юридичного змісту норм права та доступність юридичних формулювань.
3. Технічні засоби юридичної техніки.
4. Юридична класифікація.
5. Технічні правила юридичної техніки.

Література [11, 16, 17, 18, 19, 21, 2, 31, 33, 36, 37, 45, 46]

Тема 10. Технічні прийоми, логіка, стиль та мова НПА

1. Поняття та загальна характеристика прийомів правотворчої техніки.
2. Правотворчі помилки: поняття, види та шляхи попередження.
3. Прогалини і колізії у законодавстві.
4. Логіка, стиль та мова НПА.

Література [71, 72, 73, 74, 83, 84, 87, 96, 103]

Тема 11. Європейські стандарти у нормотворчості

- 1.Європейські стандарти: поняття, загальна характеристика та забезпечення здійснення прав і свобод особи засобами відомчої правотворчості.
- 2.Поняття якості відомчих НПА.
- 3.Принцип верховенства права та відомчі НПА.
- 4.Принципи доступності та передбачуваності у відомчих НПА.
- 5.Принцип правової визначеності та відомчі НПА.
- 6.Принцип „необхідно у демократичному суспільстві” як засіб відомчої нормотворчості.
- 7.Принцип пропорційності.
- 8.Межі свободи розсуду держави. Свобода розсуду у відомчій нормотворчості: принципи, межі.
- 9.Абсолютні та відносні права людини та їх нормативне регулювання у відомчій нормотворчості.

Література [7, 8, 9, 10, 13, 17, 18, 19, 77, 98, 99, 113, 118, 119, 133, 135]

6.2. Плани семінарських (практичних, лабораторних) занять

Змістовий модуль 1.Нормотворчість вищих органів державної влади

Тема 1. Правотворчість як різновид юридичної діяльності

- 1.Правова нормотворча діяльність як вид юридичної діяльності.
- 2.Поняття, предмет та види законотворчості
3. Співвідношення понять «нормотворчість», «правотворчість», «законотворчість».
- 4.Поняття та класифікація принципів правотворчості
- 5.Проблеми співвідношення юридичної, правотворчої і законодавчої техніки

Теми рефератів

- 1.Поняття та ознаки нормативно-правових актів

2. Закон в системі нормативно-правових актів України, його співвідношення з підзаконними нормативно-правовими актами.

3. Особливості впровадження у нормотворчості європейських стандартів з прав людини.

4. Конвенція та практика Європейського суду з прав людини як джерела права.

Література [1, 2, 3, 67, 68, 72, 73, 70, 77, 78]

Тема 2. Законодавчий процес в Україні: поняття, стадії та підготовка законопроекту

1. Законодавчий процес та його стадії.

2. Передпроектна стадія.

3. Законодавча ініціатива.

4. Проектна стадія.

5. Стадія ухвалення законопроекту.

6. Засвідчувальна стадія.

7. Інформаційна стадія.

8. Концепція законопроекту.

Теми рефератів

1. Вимоги до оформлення законопроектів.

2. Структура та вимоги до структури законопроекту.

3. Особливості законопроектів про внесення змін до законів та техніки внесення змін до законів (законодавчих актів).

Література [1, 2, 3, 13, 18, 23, 27, 29, 30, 31, 32, 38, 40, 60-63]

Тема 3. Реєстрація законопроектів, попередній розгляд у комітетах Верховної Ради та експертиза

1. Оформлення законопроектів, проектів інших актів.
2. Супровідні документи до законопроекту, проекту іншого акта.
3. Реєстрація законопроектів, проектів інших актів.
4. Попередній розгляд законопроектів у комітетах Верховної Ради України.
5. Попередній розгляд законопроектів, проектів інших актів у комітетах.
6. Повернення законопроекту, проекту іншого акта суб'єкту права законодавчої ініціативи.
7. Зняття законопроектів з розгляду.
8. Включення законопроектів до порядку денного сесії.
9. Верховної Ради Справа законопроекту.
10. Надання законопроектів народним депутатам.
11. Відомості, які необхідно зазначати в законопроекті та супровідних документах, що надаються народним депутатам.

Теми рефератів

1. Альтернативні законопроекти.
2. Особливості розгляду законопроектів, визначених як невідкладні.
3. Відкликання законопроектів.
4. Експертиза законопроектів.
5. Види експертизи.

Література [1, 2, 3, 13, 18, 23, 27, 29, 30, 31, 32, 38, 40, 60-63]

Тема 4. Розгляд законопроектів Верховною Радою за процедурою читань, засвідчувальна та інформаційна стадії законодавчого процесу

1. Перше читання та порядок розгляду законопроектів у першому читанні.
2. Особливості процедури повторного першого читання законопроекту.
3. Обговорення проекту за скороченою процедурою. Рішення про прийняття законопроекту у першому читанні.

4. Друге читання. Пропозиції та поправки для підготовки законопроекту до другого читання. Порівняльна таблиця. Розгляд законопроекту у другому читанні. Рішення про прийняття законопроекту у другому читанні.

5. Розгляд законопроекту у третьому читанні.

Теми рефератів.

1. Процедура відхилення законопроекту.

2. Повернення законопроекту на доопрацювання (в тому числі і з винесенням на народне обговорення) з наступним їх поданням на повторне третє читання. 3. Відкладення голосування щодо законопроекту в цілому до прийняття інших рішень, наприклад, у зв'язку із схваленням відкладеного питання.

4. Схвалення тексту законопроекту в цілому і винесення його на всеукраїнський референдум.

5. Прийняття закону в цілому.

6. Направлення законопроекту на підпис Президенту України, опублікування та порядок набрання чинності законів та інших актів Верховної Ради.

Література [1, 2, 3, 13, 18, 23, 27, 29, 30, 31, 32, 38, 40, 60-63]

Тема 5. Нормотворчість Президента України

1. Акти Президента України.

2. Право законодавчої ініціативи.

3. Порядок внесення проектів.

4. Експертний висновок щодо відповідності проекту *acquis communautaire*.

Теми рефератів.

1. Реєстрація та опрацювання актів. Порядок відкликання актів.

2. Обговорення громадськістю актів.

3. Відхилення актів Президентом.

4. Зауваження та доопрацювання актів.

Література [1, 2, 3, 13, 25, 26, 28, 41, 42, 43, 48]

Тема 6. Нормотворчість Кабінету Міністрів України

1. Акти Кабінету Міністрів України.

2. Внесення проектів актів Кабінету Міністрів України.

3. Концептуальні засади реалізації державної політики.

4. Здійснення повноважень Кабінету Міністрів у відносинах з органами виконавчої влади.

5. Здійснення повноважень Кабінету Міністрів у відносинах з Президентом України.

Теми рефератів

1. Здійснення повноважень Кабінету Міністрів у відносинах з Верховною Радою та її органами.

2. Розгляд депутатських звернень і запитів, звернень та рекомендацій комітетів Верховної Ради.

3. Підготовка до проведення "години запитань до Уряду".

4. Підготовка до парламентських слухань.

Література [1, 2, 3, 41, 52, 83, 123]

Тема 7. Відомча нормотворчість: поняття, призначення, види

1. Поняття і призначення відомчої нормотворчості.

2. Загальна характеристика поняття та видів нормативно-правових актів відомчої нормотворчості.

3. Види відомчих НПА.

4. Предмет регулювання відомчих НПА.

Теми рефератів

1. Призначення і предмет регулювання відомчих НПА.

2. Підзаконність відомчої нормотворчості.

3. Програмування та планування розвитку відомчої нормотворчості.
4. Ефективність норм права у відомчій нормотворчості.
5. Призначення та місце відомчих НПА у системі НПА України.
6. Сучасні проблеми програмування та планування розвитку відомчої нормотворчості.

Література [11, 16, 17, 18, 19, 21, 2, 31, 33, 36, 37, 45, 46]

Тема 8. Особливості організації, стадії відомчої нормотворчості.

Державна реєстрація та систематизація відомчих НПА

1. Стадії нормотворчого процесу та організація роботи над відомчими НПА.
2. Прогнозування і планування нормотворчої діяльності.
3. Організація роботи над проектом нормативно-правового акта. Розробка проекту нормативно-правового акта. Складання проекту нормативно-правового акта. Погодження і затвердження проекту нормативно-правового акта.
4. Розпорядчий документ. Підготовка розпорядчого документа. Оформлення додатків до документів.
5. Забезпечення впровадження нормативно-правового акта.
6. Поняття державної реєстрації відомчих НПА.
7. Зміни, доповнення та скасування НПА. Порядок скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правових актів, занесених до державного реєструє.
8. Порядок офіційного оприлюднення та розсилка відомчих НПА. Чинність відомчих НПА.
9. Дія відомчих НПА у часі, просторі і по колу осіб.
10. Техніка систематизації нормативно-правових актів.

Теми рефератів

1. Сучасні проблеми прогнозування та планування нормотворчої діяльності.

2. Права і свободи як критерій необхідності у державній реєстрації.
3. Акти, що не підлягають державній реєстрації.
4. Процесуальні вимоги державної реєстрації.
5. Проблеми систематизації відомчих НПА.

Література [11, 16, 17, 18, 19, 21, 2, 31, 33, 36, 37, 45, 46]

Тема 9. Технічні засоби та правила юридичної техніки нормотворчості

1. Поняття, особливості, основні принципи та правила юридичної техніки.
2. Понятійні і техніко-юридичні проблеми захисту прав і свобод у НПА.
3. Правова визначеність НПА.
4. Технічні засоби юридичної техніки. Юридичні конструкції та термінологія. Юридична класифікація.
5. Правові поняття та дефініції у НПА. Уніфікація термінології. Правові символи. Правові презумпції. Правові фікції. Аксиоми права.
6. Технічні правила юридичної техніки.
7. Технічні прийоми юридичної техніки.

Тематика рефератів:

1. Системність і внутрішня збалансованість юридичних конструкцій.
2. Правила, що відносяться до зовнішнього оформлення нормативних актів.
3. Правила, що відносяться до змісту і структури нормативного акта.
4. Правила і прийоми викладу норм права (мова нормативних актів).

Література [11, 16, 17, 18, 19, 21, 2, 31, 33, 36, 37, 45, 46]

Тема 10. Технічні прийоми, логіка, стиль та мова НПА

1. Поняття та загальна характеристика прийомів правотворчої техніки.
2. Додатки, застереження та примітки у нормативно-правових актах.
3. Правотворчі помилки: поняття, види та шляхи попередження.
4. Оціночні поняття в праві: межі і техніка використання.
5. Жаргони в праві: межі і техніка використання.

6. Дозволи і заборони в праві і їх застосування в нормативно-правових актах.

7. Види прийомів правотворчої техніки. Прогалини у законодавстві. Колізії у законодавстві.

8. Логіка, стиль та мова НПА.

Тематика рефератів:

1. Перелік як прийом техніки правотворчості.

2. Техніко-юридичні прийоми і правила попередження і виявлення колізій в законодавстві.

3. Техніко-юридичні прийоми і правила попередження і виявлення прогалин в законодавстві.

4. Колізії інституту юридичних обов'язків громадян України і юридично-технічні прийоми їх вирішення.

Література [71,72,73,74,83,84,87,96,103]

Тема 11. Європейські стандарти у нормотворчості

1. Європейські стандарти: поняття загальна характеристика.

2. Мета, межі та принципи втручання у права і свободи особи.

3. Поняття якості відомчих НПА.

4. Принцип верховенства права та відомчі НПА. Принципи доступності та передбачуваності у відомчих НПА. Принцип правової визначеності та відомчі НПА. Принцип „необхідно у демократичному суспільстві” як засіб відомчої нормотворчості. Принцип пропорційності.

5. Невідкладна соціальна потреба. Правомірна (легітимна) мета. Межі свободи розсуду держави. Позитивний обов'язок держави. Негативний обов'язок держави.

6. Свобода розсуду у відомчій нормотворчості: принципи, межі.

7. Абсолютні та відносні права людини та їх нормативне регулювання.

Тематика рефератів:

1. Забезпечення здійснення прав і свобод особи засобами відомчої правотворчості.

2. Співвідношення позитивних і негативних обов'язків держави у відомчій нормотворчості.

Література [7, 8, 9, 10, 13, 17, 18, 19, 77, 98, 99, 113, 118, 119, 133, 135]

6.3. Завдання для самостійної роботи здобувачів вищої освіти

Змістовий модуль 1. Нормотворчість вищих органів державної влади

Тема 1. Правотворчість як різновид юридичної діяльності

Питання для самоконтролю та практичні завдання

1. Які є принципи правотворчості?
2. Що є змістом понять: юридична, правотворча та законодавча техніка?
3. Які є види правових актів?
4. Що є змістом понять: первинний і вторинний підзаконний НПА?
5. Що є змістом поняття адаптація законодавства та *acquiscommunautaire*?
6. Як здійснюється право законодавчої ініціативи?
7. Які є принципи створення концепції законопроекту?
8. Що є змістом права законодавчої ініціативи?
9. Що є змістом поняття законодавчої пропозиції?

Література

[1, 2, 3, 13, 18, 23, 27, 29, 30, 31, 32, 38, 40, 60-63]

Тема 2: Законодавчий процес в Україні: поняття, стадії та підготовка законопроекту

10. Які є стадії законодавчого процесу?
11. Які вимоги до концепції законопроекту?
12. З'ясуйте основні етапи підготовки законопроекту.

Література

[1, 2, 3, 13, 18, 23, 27, 29, 30, 31, 32, 38, 40, 60-63]

Тема 3: Реєстрація законопроектів, попередній розгляд у комітетах Верховної Ради та експертиза

13. Визначте особливості реєстрації законопроекту.

14. В чому полягає зміст попереднього розгляду законопроектів у комітетах Верховної Ради України.

15. З'ясуйте особливості різних видів експертизи.

Література

[1, 2, 3, 13, 18, 23, 27, 29, 30, 31, 32, 38, 40, 60-63]

Тема 4. Розгляд законопроектів Верховною Радою за процедурою читань, засвідчувальна та інформаційна стадії законодавчого процесу

16. З'ясуйте поняття: перше читання, друге читання, третє читання.

17. Що є змістом обговорення законопроекту за скороченою та повною процедурою?

18. Що є змістом процедури прийняття законопроекту за основу, відхилення законопроекту, та повернення законопроекту?

19. Назвіть підстави для опублікування законопроекту.

20. З'ясуйте поняття: законодавча поправка та пропозиція.

21. У яких випадках здійснюється відхилення законопроекту, перенесення голосування?

22. Назвіть умови прийняття закону в цілому.

23. Що є змістом процедури підписання закону Головою Верховної Ради?

24. Який зміст мають поняття: санкціонування закону, промульгація закону, єдиний державний реєстр, опублікування закону?

Література

[1, 2, 3, 13, 18, 23, 27, 29, 30, 31, 32, 38, 40, 60-63]

Тема 5. Нормотворчість Президента України

25. Які є нормативні акти Президента України?

26. Які є основні процедури підготовки проектів законів та проектів актів Президента України.

27. Що уявляє порядок внесення проектів НПА?

28. Чим відрізняється супровідний лист від пояснювальної записки.

29. Які особливості експертного висновку щодо відповідності проекту НПА *acquiscommunautaire*?

30. Який порядок відкликання актів?

Література

[1, 2, 3, 13, 25, 26, 28, 41, 42, 43, 48]

Тема 6. Нормотворчість Кабінету Міністрів

31. Назвіть особливості процедури підготовки, погодження та правової експертизи актів Кабінету Міністрів України.

32. Назвіть основні правила підготовки проектів актів Кабінету Міністрів України.

33. Які є особливості здійснення повноважень Кабінету Міністрів у відносинах з Президентом України та органами виконавчої влади.

34. Які є особливості здійснення повноважень Кабінету Міністрів у відносинах з Верховною Радою та її органами.

Література

[1, 2, 3, 41, 52, 83, 123]

Змістовий модуль 2. Відомча нормотворчість та юридична техніка

Тема 7. Відомча нормотворчість: поняття, призначення, види

35. Які є види відомчих НПА?

36. Які підстави видання відомчих НПА?

37. Які ознаки відрізняють відомчий НПА від нормативних актів Кабінету Міністрів України?

38.Що є змістом поняття: відомчий НПА?

39.Назвіть об'єкти та функції правового регулювання відомчих НПА.

Література

[11, 16, 17, 18, 19, 21, 2, 31, 33, 36, 37, 45, 46]

Тема 8. Особливості організації, стадії відомчої нормотворчості.

Державна реєстрація та систематизація відомчих НПА

40. Що є змістом поняття стадій відомчої нормотворчої діяльності?

41.Які є особливості організації роботи над відомчим НПА?

42. Державна реєстрація відомчого НПА;

43. Систематизація відомчого НПА.

Література

[11, 16, 17, 18, 19, 21, 2, 31, 33, 36, 37, 45, 46]

Тема 9. Технічні засоби та правила юридичної техніки нормотворчості

42.Що є змістом поняття юридична техніка?

43.Які є види юридичної техніки?

44.Які є технічні засоби і правила юридичної техніки?

45.Що є змістом поняття: фіксація офіційних реквізитів НПА?

46.Що є змістом поняття: структурна організація НПА?

Література

[11, 16, 17, 18, 19, 21, 2, 31, 33, 36, 37, 45, 46]

Тема 10. Технічні прийоми, логіка, стиль та мова НПА

47.Що є змістом поняття: прийоми юридичної техніки?

48.Які є види прийомів юридичної техніки нормотворчості?

49.Що є змістом понять: додатки, перелік, застереження, примітки, правові символи, правові презумпції, правові фікції, аксіоми права?

50.Які шляхи подолання прогалин у законодавстві?

51.Які засоби юридичної техніки нормотворчості використовуються для подолання колізій та правотворчих помилок у законодавстві?

52.Що є змістом принципів: передбачуваності , доступності та правової визначеності закону?

53.Що є змістом принципів: „необхідно у демократичному суспільстві”, „згідно із законом”, „легітимної мети”?

Література

[71, 72, 73, 74, 83, 84, 87, 96, 103]

Тема 11. Європейські стандарти у нормотворчості

54.Що є змістом принципів: пропорційності та верховенства права?

55.Що є змістом поняття: межі свободи розсуду держави?

56.Які принципи окреслюють поняття верховенства права?

57.Яке значення має принцип правової визначеності для якості закону?

58.Що є змістом поняття «європейський стандарт»

59.Яке місце у праві України займаєЄвропейська конвенція з прав людини.

60.Яке значення „має прецедент на практика Європейського суду з прав людини.

Література

[7, 8, 9, 10, 13, 17, 18, 19, 77, 98, 99, 113, 118, 119, 133, 135]

6.4. Індивідуально-консультативна робота

Індивідуально-консультативна робота передбачає проведення індивідуальних та групових консультацій із студентами, які недостатньо засвоїли навчальний матеріал з курсу «Теорія нормотворчості» (для студентів денної та заочної форми навчання), а також відпрацювання студентами пропущених занять та незадовільних оцінок (для студентів денної форми навчання).

VII. Форми поточного та підсумкового контролю

Перелік питань на залік з дисципліни

1. Які є принципи правотворчості?
2. Що є змістом понять: юридична, правотворча та законодавча техніка?
3. Які є види правових актів?
4. Що є змістом понять: первинний і вторинний підзаконний НПА?
5. Що є змістом поняття адаптація законодавства та *acquis communautaire*?
6. Як здійснюється право законодавчої ініціативи?
7. Які є принципи створення концепції законопроекту?
8. Що є змістом права законодавчої ініціативи?
9. Що є змістом поняття законодавчої пропозиції?
10. Які є стадії законодавчого процесу?
11. Які вимоги до концепції законопроекту?
12. З'ясуйте основні етапи підготовки законопроекту.
13. Визначте особливості реєстрації законопроекту.
14. В чому полягає зміст попереднього розгляду законопроектів у комітетах Верховної Ради України.
15. З'ясуйте особливості різних видів експертизи.
16. З'ясуйте поняття: перше читання, друге читання, третє читання.
17. Що є змістом обговорення законопроекту за скороченою та повною процедурою?

- 18.Що є змістом процедури прийняття законопроекту за основу, відхилення законопроекту, та повернення законопроекту?
- 19.Назвіть підстави для опублікування законопроекту.
- 20.З'ясуйте поняття: законодавча поправка та пропозиція.
- 21.У яких випадках здійснюється відхилення законопроекту, перенесення голосування?
- 22.Назвіть умови прийняття закону в цілому.
- 23.Що є змістом процедури підписання закону Головою Верховної Ради?
- 24.Який зміст мають поняття: санкціонування закону, промульгація закону, єдиний державний реєстр, опублікування закону?
- 25.Які є нормативні акти Президента України?
26. Що уявляє порядок внесення проектів НПА?.
- 27.Чим відрізняється супровідний лист від пояснювальна записки.
- 28.Які особливості експертного висновку щодо відповідності проекту НПА *acquis communautaire*?
29. Який порядок відкликання актів?
30. Назвіть особливості процедури підготовки, погодження та правової експертиза актів Кабінету Міністрів України.
31. Які є основні процедури підготовки проектів законів та проектів актів Президента України.
- 32.Назвіть основні правила підготовки проектів актів Кабінету Міністрів України.
- 33.Які є особливості здійснення повноважень Кабінету Міністрів у відносинах з Президентом України та органами виконавчої влади.
- 34.Які є особливості здійснення повноважень Кабінету Міністрів у відносинах з Верховною Радою та її органами.
- 35 Які є види відомчих НПА?
- 36.Які підстави видання відомчих НПА?
- 37Які ознаки відрізняють відомчий НПА від нормативних актів Кабінету Міністрів України?
- 38.Що є змістом поняття: відомчий НПА?

39. Назвіть об'єкти та функції правового регулювання відомчих НПА.
40. Що є змістом поняття стадій нормотворчої діяльності?
41. Які є особливості організації роботи над проектом НПА нормотворчого процесу?
42. Що є змістом поняття юридична техніка?
43. Які є види юридичної техніки?
44. Які є технічні засоби і правила юридичної техніки?
45. Що є змістом поняття: фіксація офіційних реквізитів НПА?
46. Що є змістом поняття: структурна організація НПА?
47. Що є змістом поняття: прийоми юридичної техніки?
48. Які є види прийомів юридичної техніки нормотворчості?
49. Що є змістом понять: додатки, перелік, застереження, примітки, правові символи, правові презумпції, правові фікції, аксіоми права?
50. Які шляхи подолання прогалин у законодавстві?
51. Які засоби юридичної техніки нормотворчості використовуються для подолання колізій та правотворчих помилок у законодавстві?
52. Що є змістом принципів: передбачуваності, доступності та правової визначеності закону?
53. Що є змістом принципів: „необхідно у демократичному суспільстві”, „згідно із законом”, „легітимної мети”?
54. Що є змістом принципів: пропорційності та верховенства права?
55. Що є змістом поняття: межі свободи розсуду держави?
56. Які принципи окреслюють поняття верховенства права?
57. Яке значення має принцип правової визначеності для якості закону?
58. Що є змістом поняття «європейський стандарт»?
59. Яке місце у праві України займає Європейська конвенція з прав людини.
60. Яке значення „має прецедент на практика Європейського суду з прав людини.

ІХ. Рекомендовані джерела інформації

а) Нормативні документи

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року.- Київ: Юрінком,1996.- 80 с.
2. Конституція незалежної України. У 3 кн./ Під заг. ред. С. Головатого. – Кн.1: Документи коментарі, статті. – К.: Право. Укр.. Правнич. Фундація, 1995. – 398 с.
3. Конституція України: Науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.; Ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. – Харків, 2003. – 808 с.
4. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня . 1996р.
5. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995р.
6. Про міжнародні договори України: Закон України від 22 грудня 1993р.
7. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999р.
8. Регламент Верховної Ради України / від 27 липня 1994 р. № 129/94-ВР.
9. Декларація про право й обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загально визнані права людини й основні свободи (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 53/144 від 9 грудня 1998 року).
10. Конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Перший протокол та протоколи N 1, 4, 6, 7, 9, 10 та 11 до Конвенції (Рим, 4.XI.1950) // Офіційний вісник України від 16.04.1998 - 1998 р., № 13.
11. Конституційні акти Європейського Союзу. Частина 1 / Тарас Качка (заг.ред.), Геннадій Друзенко (упоряд.). – К. : Юстініан, 2005. – 512с.
12. Вибрані рішення Європейського суду з прав людини (1993-2002рр.). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Серія II. Коментарі прав і законодавства. Вип.. 3. / Редкол. : П. М. Рабінович та ін. – Х. : Консум, 2003. – 464 с.
13. Вибрані справи Європейського суду з прав людини. Випуск II. – К., „Фенікс”. – 2004. – 273 с.

14. Европейский Суд по правам человека. Избранные решения: В 2 т. Т. 1 / Председатель редакционной коллегии. – доктор юридических наук, профессор В.А. Туманов. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 856с.
15. Европейский Суд по правам человека. Избранные решения: В 2 т. Т. 2 / Председатель редакционной коллегии. – доктор юридических наук, профессор В.А. Туманов. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 808с.
16. Закон України „Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, N 29, ст.367.
17. Закон України „Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 30, ст.260.
18. Закон України „Про захист інформації в автоматизованих системах” // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1994, N 31, ст. 286. (Із змінами, внесеними згідно із Законом N 1703-IV від 11.05.2004, ВВР, 2004, N 32, ст. 394).
19. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, # 9/
20. Загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади. / Затв. Указом Президента України від 12 березня 1996р. N179/96.
21. Інструкція з діловодства в апараті Верховної Ради України./ Затв. Розпорядженням Керівника апарату Верховної Ради України від 19 лютого 1998 року № 169 - К., 1998.
22. Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів: Схвалено постановою колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р.
23. Методичні рекомендації щодо проведення гендерно-правової експертизи чинного законодавства "Збірник нормативно-правових актів та методичних рекомендацій". - Київ, "Видавничий дім". - 2001.
24. Методичні рекомендації щодо здійснення експертизи нормативно-правових актів (їх проектів) на відповідність Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод. -Рекомендації Міністерство юстиції України від 15.08.2006.

25. [Наказ Міністерства юстиції України від 1 лютого 2005 року № 13/5 „Про затвердження Порядку проведення органами юстиції перевірок стану додержання законодавства про державну реєстрацію нормативно-правових актів”.](#)
26. [Наказ Міністерства юстиції України від 08 червня 2005 р. № 56/5 “Про затвердження Порядку перекладу актів *acquis communautaire* на українську мову”.](#)
27. [Наказ Міністерства юстиції України від 28 жовтня 2004 року № 126/5 „Про затвердження Положення про Центр європейського та порівняльного права”.](#)
28. [Наказ Міністерства юстиції України від 15.08.2006 р. № 67/5 „Про здійснення експертизи нормативно-правових актів, на які поширюється вимога державної реєстрації, на відповідність Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод”.](#)
29. [Наказ Міністерства юстиції України від 31 липня 2000 року N 32/5 „Про затвердження Порядку скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правових актів, занесених до державного реєстру”.](#)
30. [Наказ Міністерства юстиції України від 1 лютого 2005 року № 13/5 „Про затвердження Порядку проведення органами юстиції перевірок стану додержання законодавства про державну реєстрацію нормативно-правових актів”.](#)
31. [Наказ Міністерства юстиції України від 12.04.2005 № 34/5 „Про вдосконалення порядку державної реєстрації нормативно-правових актів у Міністерстві юстиції України та скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правових актів”.](#)
32. [Наказ Міністерства юстиції України від 25.06.2002 № 57/5 „Про затвердження Інструкції про порядок та умови одержання інформації з інформаційного фонду Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів”.](#)
33. [Наказ Міністерства юстиції України від 15 квітня 2004 року № 31/5 „Про затвердження Положення про порядок здійснення обліку та систематизації законодавства в органах та установах юстиції України”.](#)

34. Наказ Міністерства юстиції України від 15.08.2006 № 67/5. Про здійснення експертизи проектів законів та проектів інших нормативно-правових актів на їх відповідність Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
35. Нормотворча діяльність: Збірник нормативно-правових актів та методичних рекомендацій/ М-во юстиції України; Центр правової реформи і законопроектних робіт. - К.: Ін Юре, 2001.- 288 с.
36. Питання оновлення збірників актів законодавства України./ Затв. Указом Президента України від 27 червня 1996 р. N 472/96.
37. Положення про Адміністрацію Президента України. / Затв. Указом Президента України від 19 лютого 1997 р. N 159/97.
38. Положення про Державну міжвідомчу комісію з питань впровадження в законодавство України норм і стандартів Ради Європи. / Затв. Указом Президента України від 5 червня 1996 р. N 400/96.
39. Положення про Міністерство юстиції України. / Затв. Указом Президента України від 30 грудня 1997 р. N 1396/97.
40. Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України { Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 273/2008 (273/2008) від 27.03.2008 } ЗАТВЕРДЖЕНО Указом Президента України від 15 листопада 2006 року N 970/2006.
41. Про затвердження Положення про порядок роботи у Верховній Раді України із проектами законів, постанов, інших актів Верховної Ради України { Із змінами, внесеними згідно з Розпорядженням Голови ВР N 474 (474/10-РГ) від 01.06.2010 } Розпорядження Голови Верховної Ради України від 22 травня 2006 року N 428
42. Положення про порядок роботи з законопроектами та іншими документами, що вносяться Президентом України на розгляд Верховної Ради України, затв. Указом Президента України від 30.03.1995 р.: станом на 08.03.2011 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс] – 1 с. – Режим доступу:
<http://zakon1.rada.gov.ua>

43. Положення про підготовку проектів постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України. / Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 1993 р. N 523.
44. Положення про порядок підготовки проектів регуляторних актів. / Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 31 липня 2000 р. N 1182.
45. Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, органів господарського управління та контролю, що зачіпають права, свободи й законні інтереси громадян або мають міжвідомчий характер. Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. № 731.
46. Положення про Центр перекладів актів європейського права. / Затв. наказом міністра юстиції від 2 листопада 1999 р. N 70/5.
47. Порядок скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правових актів, занесених до державного реєстру / Затв. наказом Міністерства юстиції України від 31 липня 2000 р. N 32/5.
48. Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" від 1 листопада 1996 року. №9.
49. Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації). - К.: Секретаріат Верховної Ради України. Юридичне управління, 1999.
50. Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України /Указ Президента України { *Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента N 273/2008 (273/2008) від 27.03.2008* }
51. Положення про державну реєстрацію нормативних актів міністерств, інших органів державної виконавчої влади, органів господарського управління та контролю, що зачіпають права, свободи й законні інтереси громадян або мають міжвідомчий характер. / Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. N 731.
52. Про видання збірників актів законодавства України / Указ Президента України від 22 січня 1996 р. N 73/96.

53. Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади. / Указ Президента України від 3 жовтня 1992р. N493/92.
54. Про Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. / Указ Президента України від 30 серпня 2000 р. N 1033/2000.
55. Про Єдиний державний реєстр нормативних актів. / Указ Президента України від 27 червня 1996 р. N 468/96.
56. Про опублікування актів законодавства України в інформаційному бюлетені "Офіційний вісник України". / Указ Президента України від 13 грудня 1996 р.
57. Про порядок офіційного обнародування нормативно-правових актів і вступу їх у силу. / Указ Президента України від 10 червня 1997 р. // Голос України. - 26 червня 1997 р. - N 113-114. - С.7.
58. Про порядок проведення експертизи і підготовки на підпис Президентіві України законів України. / Розпорядження Президента України від 30 травня 1997 р. N 221/97-рп.
59. Про заходи щодо підготовки проектів актів Президента України та Кабінету Міністрів України. / Розпорядження Президента України від 9 жовтня 1995 р. N 277/95-рп.
60. Про заходи щодо скорочення кількості звернень органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій до Кабінету Міністрів України. / Постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 1996 р. N 685.
61. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням недійсними актів державних чи інших органів. Роз'яснення Президії Вищого арбітражного суду України від 26 січня 2000 р. N 02-5/35.
62. [Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.1992 № 731 „Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади”](#).

63. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 950 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 9 листопада 2011р. N 1156 (1156-2011-п). «Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України»
65. [Постанова Кабінету Міністрів України від 11.12.1996 № 1504 “Про запровадження Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та здійснення правової інформатизації України”.](#)
66. [Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2001 № 376 „Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним”.](#)
67. Постанова Кабінету Міністрів України „Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади” від 29 серпня 2002 р. N 1302.
68. Постанови Кабінету Міністрів України „Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади” від 4 січня 2002 р. N 3.
69. Постанова Кабінету Міністрів України „Про процедури підготовки регулятивних актів” від 31 липня 2000 р. № 1182.
70. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 вересня 2005 р. N 870 «Про затвердження Правил підготовки проектів актів Кабінету Міністрів України» { Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1212 ([1212-2009-п](#)) від 18.11.2009 }
71. [Постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 р. № 1365 „Деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу”.](#)
72. Постанова колегії Міністерства юстиції України від 27.03.98 № 3 „Рекомендації з питань підготовки, державної реєстрації та обліку відомчих нормативно-правових актів”.
73. Про заходи удосконалення нормотворчої діяльності МВС України: Наказ МВС України N 285 від 22 травня 1992 р.
74. Права людини і професійні стандарти для працівників правоохоронних органів в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002. – 413.

75. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України „Про статус суддів” (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) № 19-рп від 01.12.2004 // Вісник Конституційного Суду України. - 2004. - № 6. - С. 16-22.
76. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) № 15-рп від 02.11.2004 // Вісник Конституційного Суду України. - 2004. - № 5. - С. 38-50.
77. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) № 18-рп від 01.12.2004 // Вісник Конституційного Суду України. - 2004. - № 6. - С. 6-15.
78. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України, щодо офіційного тлумачення ч.ч. 2 і 3 ст. 84 та ч.ч. 2 і 4 ст. 94 Конституції України (справа щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України) від 7 липня 1998 р.
79. [Указ Президента України від 03.10.1992 № 493/92 „Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади”](#).
80. [Указ Президента України від 22.01.1996 № 73/96 „Про видання збірників актів законодавства України”](#).
81. [Указ Президента України від 27.06.1996 № 468/96 „Про Єдиний державний реєстр нормативних актів”](#).
82. [Указ Президента України 27.06.1996 року N 472/96 „Питання оновлення збірників актів законодавства України”](#).

83. [Указ Президента України від 13.12.1996 № 1207/96 „Про опублікування актів законодавства України в інформаційному бюлетені „Офіційний вісник України”.](#)
84. [Указ Президента України від 10.06.1997 № 503/97 „Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності”.](#)
85. Указ Президента України „Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади” від 9 лютого 1999 року № 145/99.
86. [Указ Президента України „Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу” від 14 вересня 2000 р. № 1072/2000.](#)

Монографії та статті:

87. Авер'янов В. Бондаренко І. Доля Л. Гега П. Захаров Є. Посилення співпраці між Україною та ЄС щодо утвердження верховенства права в Україні: Аналіт. доп. та рек. / Міжнародний фонд "Відродження"; Інститут відкритого суспільства - Брюссель / Ірина Солоненко (ред.) — К. : К.І.С., 2006. — 159с.
88. Алексеев С.С. Право: азбука - теория - философия: Опыт комплексн. исследования. - М.: Статут, 1999. - 712 с.
89. Бахрах Д.Н. Конституционные основы действия правовой нормы во времени // Журнал российского права. – 2003. – №5. – С.40-51.
90. Биля І.О. Нормотворча техніка: поняття і загальна характеристика // Вісн. Акад. прав. наук України. – Харків, 2002. - № 1(28). – С. 217 – 226.
91. Биля І.О. Реквізити і структура нормативного правового акта // Держава і право: Зб. наук. пр.: Юридичні і політичні науки. - Вип. 10. – К.: ІДП НАН України, 2001. – С. 3 – 6.
92. Биля І.О. Нормотворча техніка: поняття і загальна характеристика // Вісн. Акад. прав. наук України. – Харків, 2002. - № 1(28). – С. 217 – 226.
93. Биля І.О. Додержання правил нормотворчої техніки як одна з умов ефективності нормативного правового акту // Соціально-політичний механізм

- правотворчості: Дев'яті Харків. політолог. читання: Зб. наук. ст. - Харків: Ксилон, 1999. - С.21, 22.
94. Бержерон Робер. Правила нормопроєктування=Regles de redaction legislative = Legislative drafting rules. — Б/м, 1998. — Б/с.
95. Богачова О. В., Бритченко С. П., Журавський В. С., Зайчук О. В., Знаменський Г. Л. Законодавча діяльність в Україні: стан, пріоритети, шляхи вдосконалення (за матеріалами Верховної Ради України четвертого і п'ятого скликань) / Інститут законодавства Верховної Ради України / Володимир Михайлович Литвин (заг.ред.). — К. : Фенікс, 2007. — 736с.
96. Богачова О. В., Зайчук О. В., Копиленко О. Л. Законотворчий процес в Україні / В.О. Зайчук (ред.). — К. : Реферат, 2006. — 424с.
97. Богачова О. В., Зайчук О. В., Копиленко О. Л. Законотворчий процес зарубіжних країн / В.О. Зайчук (ред.). — К. : Реферат, 2006. — 656с.
98. Богачова Олена Вікторівна. Законотворчий процес в Україні: проблеми вдосконалення: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Інститут законодавства Верховної Ради України. — К., 2006.
99. Бошно С.В. Понятийные и технико-юридические проблемы подзаконных актов // Журнал российского права. – 2004. – №12.– 51-60.
100. Гущина Н. А. Система права и система законодательства: Соотношение и некоторые перспективы развития // Правоведение. -2003. - № 5. - С. 198 – 204.
101. Жинкин С.А. Некоторые аспекты понятия эффективности норм права // Правоведение. - 2004. - № 1 (252). - С. 191 – 196.
102. Жинкин С.А. Некоторые проблемы видов эффективности норм права // Журнал российского права. – 2004. – №2.– С.31-35.
103. Загальні елементи нормопроєктування: канадська перспектива: Семінар, який відбувся 23-27 лютого 1998р. у Міністерстві юстиції України в м.Києві / Канадсько- українська програма з законопроєктування. — К., 1998. — Паг. не зазнач. — Текст укр. та фр. мовами.
104. Законодательная техника. Под ред. проф. Д.А. Керимова. – М.: Издательство Ленинградского ун-та, 1965. – 143 с.

105. Европейский Суд по правам человека. Избранные решения: В 2 т. Т. 2. – М., 2001. – 808 с.
106. Европейский Суд по правам человека. Избранные решения: В 2 т. Т. 2 / Председатель редакционной коллегии. – доктор юридических наук, профессор В.А. Туманов. – М., 2001. – 808 с.
107. Головина С.Ю. Формирование понятийного аппарата трудового права / Государство и право. – 1998. - №8. – С. 82-89.
108. Докторова Ж. П., Железняк Н. А., Кондик П. М., Гарбуз В. С., Рибачек В. К. Збірник тез лекцій з питань нормопроєктування / Міністерство юстиції України; Центр правової реформи і законопроектних робіт. — К., 2005. — 160с.
109. Керимов Д.А. Культура и техника законотворчества. – М.,1991.
110. Керимов Д.А. Кодификация и законодательная техника. – М., 1962. – 73 с.
111. Кияница І. Верховенство права як засада застосування Конституційним Судом України норм міжнародного права та рішень міжнародних організацій // Вісн. Конституц. Суду України. – 2006. - №1. – С.43-56.
112. Козюбра М.І. Принцип верховенства права і конституційна юрисдикція // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – №4. – С. 26.
113. Колесников Е. В. Загайнова С. К. Судебный прецедент : Проблемы правоприменения. М. : НОРМА, 2002. 176 с. :[Рецензия] // Известия Вуз. Сер. Правоведение. -2003. - № 2 (247). - С. 261 - 264.
114. Кононов А.А. Общенаучная концепция системы права // Правоведение. - 2003. - № 3 (248). - С. 12 – 21.
115. Костромов О. Правові колізії та способи їх вирішення в рамках Європейського Союзу // Українське право. - 1998. - N 1.
116. Котлевская И.В. Информация и законодательный процесс // Советское государство и право. – 1990. - №9.
117. Красницька А. В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування: Посібник. — 2. вид., доп. і переробл. — К. : Парламентське вид-во, 2006. — 527с.
118. Лилак Д. Колізія і конкуренція законів // Право України. - 2001. - N4.

119. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): Монографія. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 304 с.
120. Манукян В.И. Европейский суд по правам человека: право, прецеденты, комментарии: Научно-практическое пособие. – К.: Истина, 2006. – 368 с.
121. Магомедов С.К. Унификация нормативной правовой терминологии и единое правовое пространство России // Журнал российского права. – 2004. – №3.– С.31.
122. Медвідь Ф.М. Правова доктрина як джерело (форма) права // Актуальні питання реформування правової системи: зб.матеріалів ХІУ Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 16-17 червня 2017 р.)/ укл.Л.М.Джурак. – Луцьк: Вежа-Друк, 2017.- С.52-54.
123. Медвідь Ф.М., Мельниченко Я.Б., Твердохліб А.І. Ціннісний аспект права: філософська природа // Inovaciappravnevedavproceseeuropskejintegracie. Medzinarodnavedecko-praktikakonferencia, 10-12 marca 2017. VysokaskolaDanubiusFakultapravaJankaJesenskeho. – Sladkovicovo, Slovenskarepublika, 2017.- С.37-41.
124. Медвідь Ф.М., Мельниченко Я.Б., Твердохліб А.І. Інтерпретація права як цінності культури як засаднича підстава дотримання прав людини // «Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та прикладні аспекти». УІІ Всеукраїнська науково-практична конференція. – К., 2018.- С.227-231.
125. Медвідь Ф.М. Навчальна програма з дисципліни «Сучасні напрями розвитку правової науки» (для аспірантів). - К: МАУП, 2018. – 24 с.
126. Медвідь Ф.М., Мельниченко Я.Б., Твердохліб А.І.Адміністративно-правова доктрина про загальні положення національної безпеки України // Internationalscientificandpracticalconference «LegalpracticeinEUCountriesandUkraineatthemodernstage»:Conferenceproceedings, January 25-26, 2019, Arad: Izdevnieciba «BaltijaPublishing», 2019. – С.399-402.
127. Муромцев Г.И. Юридическая техника : Некоторые теоретические аспекты // Правоведение. -2000. - № 1. - С. 9 – 20.

128. Мурашин А.Г. Прямое правотворчество. Особенности принятия актов прямого народовластия // Государство и право. -2001.- N 2.
129. Нариси з нормопроєктування (міжнародний досвід). Книга 1. - К., 2000.- 131с.
130. Научные основы правотворчества. Под ред. Р.О. Халфиной. – М.: Наука, 1981. – 317 с.
131. Нашиц А. Правотворчество. Теория и законодательная техника. М.: Издательство «Прогресс», 1974. – 256с.
132. Нормотворча діяльність: Зб. нормат.- правових актів та метод. рек. / Центр правової реформи і законопроектних робіт / Сюзанна Романівна Станік (голова ред.ради), Ольга Вікторівна... Барилюк (уклад.) — К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. — 288с.
133. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Под ред. проф М.Н. Марченко. Том 2. Теория права. – М.: Издательство «Зерцало», 1998. – 640 с.
134. Окрема думка судді Конституційного Суду України М.І. Козюбри стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” (справа про податки) № 3-рп від 05.04.2001 // Вісн. Конституц. Суду України. - 2001. - № 2. - С. 23-24
135. Панько К.К. Юридические конструкции как категории внутренней формы (структуры) уголовного права // Право и политика. – 2005. – №3. – С. 19-28.
136. Пределы государственного вмешательства: Теоретико-правовой аспект / О.И. Верник, А.Б. Костенко, П.В. Куфтырев, А.Д. Машков, Ю.Д. Притыка. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 240 с.
137. Пиголкин А.С. Подготовка проектов нормативных актов. (Организация и методика). – М.: Издательство «Юридическая литература», 1968. – 168с.
138. Пиголкин А.С., Рахманина Т.Н. Демократические основы создания нормативных актов // Советское государство и право. - 1989. - №11.

139. Погребняк С. Додержання умов пропорційності як умова правомірності нормативно-правових актів // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – 4(43) С. 33-43.
140. Погорілко В., Федоренко В. Джерела права України (загальна теорія конституційного права) // Вісник Академії правових наук України. – 2002.– № 1. – С. 46-59.
141. Пределы государственного вмешательства: Теоретико-правовой аспект / О.И. Верник, А.Б. Костенко, П.В. Куфтырев, А.Д. Машков, Ю.Д. Притыка. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 240 с.
142. Рабінович П.М. Соціальна сутність прав людини у світлі потребового підходу // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – №1 (40). – С.3-14.
143. Рабінович П.М. Обмежування прав людини: загальнотеоретична характеристика // Юридична Україна. – 2003. – №8. – С. 9-14.
144. Рабінович П.М. Природно-правова ідеологія у Цивільному кодексі України // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 2 (41). С. 27-40.
145. Рабінович П. Практика Страсбурзького Суду як орієнтир діяльності конституційних судів з імплементації європейських стандартів // Вісник Конституційного Суду України. - 2005. - №6. - С. 34-40.
146. Рабинович П.М. Юридическая техника законотворчества в Украине: общие проблемы // Журнал российского права. - 2000, № 4.
147. Савенко М. Співвідношення судової практики Конституційного Суду України із судовою практикою Європейського суду з прав людини // Вісник Конституційного Суду України. - 2006. - №2. - С.30-42.
148. Словник-довідник з питань нормотворчої діяльності / Центр правової реформи і законопроектних робіт / Олена Анатоліївна... Сінчук (уклад.). — К., 2005. — 120с. — Бібліогр.: с. 115-116.
149. Стретович В. Вдосконалення законодавства як засіб подолання правових колізій // Закон і бізнес. - 6 січня 1998 р. - N 1. Систематизація законодавства України: проблеми та перспективи вдосконалення: Монографія. – К., 2003.

150. Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1999. - 600 с.
151. Систематизація законодавства України: проблеми та перспективи вдосконалення: Монографія. – К., 2003.
152. Темченко В.І. Свобода розсуду держави у сфері позитивних обов'язків по забезпеченню громадянських прав // Правове регулювання суспільних відносин у сфері культури: сучасний стан та перспективи: Програма Всеукраїнської наукової-практичної конференції. – К.: КНУКІМ, 2007.
153. Темченко В.І. Верховенство права у практиці Євросуду та Конституційного Суду України // Наукові записки: Збірник наукових праць. Юридичні науки. – К.: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2007.
154. Темченко В.І. Принцип передбачуваності закону у прецедентній практиці Євросуду // Право України. – 2007. – №7.
155. Темченко В.І. Принцип верховенства права у практиці Європейського суду з прав людини // Підприємництво господарство і право. – 2007. – №8.
156. Темченко В.І. Верховенство права у механізмі забезпечення громадянських прав в умовах євроінтеграції // Трансформація правової системи України: євроінтеграційний вимір/ В.Д. Гвоздецький, О.Г. Мурашин М.Г. Патеї-Братасюк [та ін]; за заг. ред. В.Д. Гвоздецького; МВС України, Акад. упр. МВС. – К., 2009. – С. 178-248.
157. Темченко В.І. Європейські правові стандарти: окремі аспекти поняття, якості та змісту // Верховенство права: традиція доктрини і потенціал практики /М.Г. Патеї-Братасюк, В.Д. Гвоздецький, О.Г. Мурашин та інші; за заг. ред. М.Г. Патеї-Братасюк: Монографія. – К.: Видавництво Європейського університету. К., 2010. – С. 368- 380.
158. Темченко В.І. Принцип пропорційності та особливості засобів забезпечення громадянських прав і свобод у практиці Європейського суду з прав людини // Верховенство права: традиція доктрини і потенціал практики /М.Г. Патеї-Братасюк, В.Д. Гвоздецький, О.Г. Мурашин та інші; за заг. ред. М.Г. Патеї-Братасюк: Монографія. – К.: Видавництво Європейського університету. К.,

2010. – С. 380- 399.

159. Темченко В.І. Правові та моральні аспекти механізму забезпечення громадянських прав і свобод в контексті євроінтеграції: Монографія. – К.: Вид-во «К.І.С.», 2012.– 436 с
160. Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. – К. 2002. – 344 с.
161. Швець М. Нова технологія законотворення // Право України. – 2003, № 3.

